

III.1.1. A görögkatolikusok helyzete a 18. században

Véghseő Tamás

A Propaganda Fide Kongregáció 1718-ban kiadott, az egri püspök joghatóságát a görögkatolikusok fölött megerősítő rendelkezése¹ mintegy fél évszázadra meghatározta azokat a szűkös és egyre szűkülő kereteket, melyek között a Rómával egységre lépett bizánci rítusú katolikusok a maguk egyházi életének fejlesztésén munkálkodhattak. A korszakot és az Egernek való alávetettséget egyfajta kettősség jellemzi. Tény, hogy az ungvári unió megkötését követő évtizedekben nem sikerült a görögkatolikus egyházi élet minőségét a korban sztemderdnek tartott tridenti normákhoz közelelíteni. Ebben az értelemben az a „gyámkodás”, amit Kollonich Lipót bíborostól kezdődően a római katolikus püspökök és tanácsadók² szükségesnek és elengedhetetlennek tartottak, némileg igazolható. Ugyanakkor azok az intézkedések, amelyek Egerben a görögkatolikusokkal kapcsolatban megszülettek, több esetben sem a felzárkózást szolgálták, hanem az elmaradott viszonyokat konzerválták vagy egyenesen súlyosbították. A görögkatolikusok felzárkóztatásában érdekelt központi hatalom – III. Károly, majd pedig Mária Terézia intézkedései révén – előbb „jóindulatú katalizátorként” próbálta a folyamatokat kedvező irányba terelni, majd pedig – felismerve a rítusvikariátus rendszerének tarthatatlanságát – végérvényesen a görögkatolikusok egyházi autonómiája mellett kötelezte el magát.

III. Károly az 1720-ban kiadott kiváltságlevele³ mellett a lelkészpénztár (*cassa parochorum*) felállításával (1733) és annak a görögkatolikusokra való kiterjesztésével ösztönözte a bizánci rítusú katolikusok egyházi életének fejlődését. A lelkészek megélhetését biztosító állami jövedelemkiegészítés (*kongrua*) megállapításának előfeltétele a valós jövedelmi viszonyok felmérése volt. Ezt a feladatot Bizánczy püspök utódai – Olsavszky

Simon (1733–1737), Blazsovszky György (1738–1743) és Olsavszky Mánuel (1743–1767) – 1737-től kezdődően több szakaszban kivitelezett összeírások útján végezték el.⁴

A felsorolt rítusvikáriusok közül kiemelkedik Olsavszky Mánuel püspök, aki mintegy negyed évszázados szolgálata során az egyházi élet több területén is fontos és időtálló kezdeményezéseket tett, illetve vezette az Egertől való szabadulásért folytatott küzdelem utolsó szakaszát.

Olsavszky püspök már egyike volt azon görögkatolikus papoknak, akik a nagyszombati szemináriumban nevelkedve a Munkácsi Egyházmegye új, „Trident-kompatibilis” elitjét képezték.⁵ Helyettesként segítette bátyját, Olsavszky Simon püspököt, majd pedig annak utódját, Blazsovszky Györgyöt. Kinevezése után egy évvel már iskolát alapított Munkácson, ahol papok, kántorok és tanítók képzésére tett kísérletet. 1746-ban latintankönyvet jelentetett meg, mely az alapvető hittani ismereteket latinul és egyházi szláv nyelven tartalmazta.⁶ Kísérletet tett egy szláv betűkészlettel is rendelkező nyomda felállítására, hogy az egyházmegyéjét sújtó szertartáskönyvhiányon enyhítsen. Ez a próbálkozása nem járt sikerrel.⁷ 1750–1752-ben kánoni látogatást⁸ végzett hatalmas kiterjedésű egyházmegyéjében, melynek végén, majd pedig 1756-ban ismételten, egyházmegyei szabálygyűjteményt adott ki a szentségek kiszolgáltatására és a papság életvitelére vonatkozóan.⁹ A Bizánczy püspök által elkezdett, de félbemaradt máriapócsi templomépítést befejezte, s a kegyhely vezetését – Barkóczy egri püspök és a nyírbátori minoriták ellenkezését legyőzve – bazilita szerzetesekre bízta (1. kép).¹⁰ Munkácson püspökiszékház-építésbe kezdett, miután a baziliták kezdeményezésére el kellett hagynia

A tanulmány az MTA-SZAGKHF Lendület Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport támogatásával készült.

¹ Hodinka, 1909, 541–542.

² A jezsuita tanácsadók elképzeléseihez: Véghseő Tamás: Jezsuiták és görögkatolikusok Északkelet-Magyarországon a 17. század második felében, in: Szabó Irén (szerk.): *Katolikus megújulás Északkelet-Magyarországon: Művelődéstörténeti konferencia a jezsuita rend sárospataki megtelepedésének 350. évfordulójára alkalmából*, Sárospatak, 2014, 214–226.

³ Vö. az előző tanulmányommal ebben a kötetben.

⁴ Erről lásd: Véghseő–Terdik, 2015.

⁵ Munkásságához: Lacko, 1961 és Udvari, 1994, 180–187.

⁶ *Elementa puerilis institutionis in lingua latina*, Hasonmás kiadás Udvari István gondozásában, Nyíregyháza, 1999.

⁷ Hodinka, 1909, 813.

⁸ Ennek jegyzőkönyvei: Véghseő–Terdik–Simon–Majchrics–Földvári–Lágler, 2015.

⁹ Udvari, 1994, 181–187.

¹⁰ Puskás, 1995, 172–175; Terdik, 2014a, 35–37.

(1)

a munkács-csernekhegyi kolostort, a munkácsi püspökök hagyományos székhelyét.¹¹ Mária Terézia utasítására 1746-ban, majd 1761-ben az erdélyi román görögkatolikus közösségeket látogatta, s felvette a harcot az uniót támadó szerb vándorszerzetesekkel. Erdélyi működésének összegzése az unió megtartására buzdító, több nyelven is kiadott beszédgyűjteménye.¹²

Buzgó püspöki szolgálatának legnagyobb próbatétele és egyben életének legkeményebb küzdelme a görögkatolikusok érdekeinek képviselése volt az egri főpásztorok, Barkóczy Ferenc (1744–1761) és Eszterházy Károly (1762–1799) püspökökkel szemben.

A két egri püspök intézkedései közül a leglátványosabb rendelkezés Barkóczy Ferentől származik. Az egri főpásztor 1747. május 8-án elrendelte, hogy a görögkatolikus papok

a területileg illetékes római katolikus papok káplánjai legyenek¹³ – tehát a latin plébánosok úgy felügyelik a görögkatolikus papok ténykedését, ahogy az egri püspök felügyeli a rituális helynökké degradált munkácsi püspök tevékenységét. Ezzel az intézkedéssel Barkóczy püspök hivatalosan is másodrangú katolikusokká nyilvánította a görögkatolikusokat, ami természetesen tiltakozást váltott ki, és a fentebb említett konfliktus újabb szakaszához vezetett.

A rendelkezést követően Barkóczy püspök a kánoni vizitáció eszközével élve hozzálátott a görögkatolikus klérus ellenőrzéséhez. Közismert, hogy egyáltalán nem volt elégedett azokkal a tapasztalatokkal, amelyeket körútja során első kézből szerzett. Negatív tapasztalatait jegyzőkönyvbe is foglalta, s az általa kifogásoltak kijavítására már 1748 júliusában – a források

¹¹ Terdik, 2014a, 25–27.

¹² A magyar változata: *A szeretet kötele az az a nap-keleti és nap-nyugati anya szent egy-ház-közt-ülő egygyességről lött beszéd*, Péts, [év nélkül]. Latinul: *Sermo de sacra occidentalem inter, orientalem Ecclesiam unione...*, Tyrnaviae, 1761. Basilovits, 1799, III, 48–79.

¹³ Pekar, 1992, 51.

szerint meglehetősen megalázó körülmények között és újabb hűségesküvet követelve – kötelezte Olsavszky Mánuel munkácsi püspököt.¹⁴

Az egri püspök számára elfogadhatatlan állapotok és gyakorlatok felsorolására tekintve megállapíthatjuk, hogy azok között vannak valós egyházfegyelmi problémák, de akadnak olyanok is, melyek csupán a bizánci rítusú egyház eltérő gyakorlatának a meg nem értését és ebből fakadóan el nem fogadását tükrözik. Vitathatatlan, hogy a görögkatolikus papság műveltségi viszonyai, teológiai képzettsége még mindig nem illeszkedett teljes mértékben a kor elvárásaihoz. Kétségtelen az is, hogy a megözvegyült papok újbóli házasságának elterjedt gyakorlata sem felelt meg az előírásoknak. Az érvényben lévő, s a Propaganda Kongregáció 1718-ban kiadott egyértelmű utasításában szereplő előírásoknak az a gyakorlat is ellentmondott, hogy a görögkatolikusok nem tartották meg a latin egyház ünnepeit (ahogyan a püspök fogalmaz: inkább otthon henyéltek), illetve az is, hogy a liturgiában nem kommemorálták a főpásztort, vagyis az egri püspököt.

Ezekkel szemben viszont nehéz az igazolható kifogások közé sorolni az olyasféle szemrehányásokat, amelyek alapja egyértelműen a bizánci rítus hagyományaival szembeni elutasító hozzáállás. Ilyen például a kisdetek megáldoztatása, amivel az egri püspök elsősorban Szatmár vármegyében találkozott, és amit be is tiltott. Szintén értetlenkedve írt a zeon szertartásáról, melynek során a Szent Liturgiában a pap a Szent Vérhez néhány csepp meleg vizet ad ezekkel a szavakkal: „Szentlélekbe vetett hit melegsége.” Hasonlóképpen nehezen igazolható az, hogy a püspök felrója a görögkatolikus papoknak: nem ismerik és nem végzik az *Úrangyala* (*Angyali üdvözlét*) imádságát úgy, ahogyan azt Magyarországon az udvardi zsinat 1307 óta előírja (harangszóra, térdhajtással). Tévedésként rótta fel azt is, hogy a betegek szentségének kiszolgáltatásakor a görögkatolikusok törekednek arra, hogy hét pap legyen jelen, s ha ez nem megoldható,

akkor a jelen lévő pap vagy papok mind a hét pap helyett elmondják az imádságokat.

A görögkatolikus egyházi élet vélt vagy valós visszásságainak kijavítása érdekében Barkóczy püspök egy instrukciót állított össze, mely tükrözte azon meggyőződését, hogy a görögkatolikusok egyházi életének szintje, minősége még mindig messze áll a tridenti normáktól és a modern felekezeti ismérveitől, ezért a felügyeletüket, irányításukat szorosabbá kell fogni. Ha a maguk útját járják, akkor az előbb-utóbb a hitbeli kérdésekben való önállósodásra fog vezetni, vagyis lényegében magát az uniót veszélyezteti. Az instrukciót végül Mária Terézia utasítására nem tette közzé.¹⁵ Az uralkodó elrendelte azt is, hogy a Helytartótanács kövesse figyelemmel a konfliktus alakulását.¹⁶ Egyúttal a megoldás előkészítéseként támogatásával Egerben megindult a görögkatolikus papok képzése. Ahogy fentebb említettük, 1744-ben ugyan Olsavszky püspök is létrehozott Munkácson egy iskolát, melyben felszentelt papok is tanultak, de az nem papnevelő intézet volt. Annak megteremtésére az egri püspök vikáriusaként önálló jövedelem híján esélye sem lehetett. 1754-től az egri szemináriumban a Mária Terézia által biztosított évi 1200 forint segítségével saját rítustanár vezetése alatt hat görögkatolikus papnövendék tanulhatott.¹⁷ Tekintve, hogy ebben a korszakban öt-hatszáz görögkatolikus pap működött a térségben, az egri képzés önmagában nem számolhatta fel a papképzés hiányságait. Ugyanakkor az esztergomi érsekek által a szepességi parókiákról származó tehetséges görögkatolikus ifjaknak a nagyszombati egyetemen biztosított képzési lehetőséggel együtt az egri ösztöndíjak legalább a görögkatolikus vezetői elit képzésének kereteit garantálták.¹⁸

Az egri püspökök korlátozó intézkedéseinek mértékét kutatva elsősorban a térséget jellemző számadatokat kell megvizsgálnunk. A 18. század közepén a munkácsi rítusvikárius püspök megnyirbált joghatósága alá ezeregyszázhuszonkilenc görögkatolikusok által lakott település tartozott. Ezek közül azonban csupán

¹⁴ Дулишкович, Иван: *Исторические черты Угро-Русских*, III, Ungvár, 1877, 137–149.

¹⁵ Az instrukció kiadása: Véghseő Tamás: *Barkóczy Ferenc egri püspök kiadatlan instrukciója az Egri Egyházmegye területén élő görögkatolikusok számára* (1749), Nyíregyháza, 2012.

¹⁶ Hodinka, 1909, 607.

¹⁷ Bővebben: Földvári Sándor: Eger szerepe a kárpátaljai ruszin, görög katolikus kultúrában, in: Beke Margit – Bárdos István (szerk.): *Magyarok Kelet és Nyugat metszévonalán: A nemzetközi történeti konferencia előadásai*, Esztergom, 1994, 297–308.

¹⁸ Véghseő, 2013, 50.

négyszázötvenhárom, vagyis kb. 40 százalék volt tisztán görögkatolikus. Hatszázhetvenhat, vagyis mintegy 60 százalék felekezetiileg vegyes helység volt, ahol görögkatolikusok együtt éltek a római katolikusokkal és/vagy a két protestáns felekezet valamelyikével vagy mindegyikével.¹⁹ A vegyesen lakott településeken az egyes felekezetek jövőjével kapcsolatban nagy jelentőséggel bírt a helyben lakó pap, aki a születéstől a halálig végigkísérte híveit, és a vegyes házasságok sorsára, az azokból születő gyermekek felekezeti hovatartozására döntő hatást gyakorolt. Ezen a területen a térségben jelen lévő felekezetek közül kétségtelenül a római katolikusok álltak a legrosszabbul. Maga Barkóczy püspök több alkalommal is elismerte, hogy egyházmegyéjében egy latin szertartású papra három-négy görögkatolikus pap jut. 1745-ben az egri egyházmegyében mindössze kétszáznegyvenegy plébános és tizenhét káplán működött, s volt olyan vármegye (Máramaros), ahol egyetlen római katolikus pap sem élt.²⁰ Ezzel szemben a görögkatolikus papok száma ugyanebben az időszakban meghaladta a nyolcszázat. A tendenciák pedig arra utaltak, hogy a görögkatolikusok által lakott helységek száma elsősorban a déli irányú ruszin migrációnak köszönhetően tovább nő. A latin szertartású katolicizmus szempontjából az is aggasztó jelenségnek tűnhetett, hogy eredetileg római katolikus templomok kerültek át a görögkatolikusok használatába azokon a településeken, amelyeknek az őslakossága járvány miatt részben vagy teljesen kihalt, s helyükre görögkatolikus lakosok érkeztek. A Szepességben működő görögkatolikus parókiák száma rövid időn belül megduplázódott.²¹

Azokat a görögkatolikusok szempontjából súlyosan korlátozó intézkedéseket tehát, melyek az egri püspökök nevéhez fűződnek, elsősorban a felekezeti térnyerés/térvesztés kontextusában kell értelmeznünk. Az egri főpásztorok számára

reális veszélyként jelent meg az a lehetőség, hogy a demográfiai változások, vagyis a görögkatolikusok létszámának növekedése megváltoztatja egyházmegyéjük területén a felekezeti arányokat. Ezért törekedtek arra, hogy a görögkatolikus közösséget a lehető legnagyobb mértékben integrálják a helyi katolikus egyházba, s fölötté a lehető legszorosabb felügyeletet gyakorolják.

Az egri püspök és a görögkatolikusok közötti ellentétből származó konfliktusok az 1760-as évekre teljesen aláaknázták a két felekezet közötti viszonyt, sőt 1765-ben Hajdúdorogon, a Munkácsi Egyházmegye legnagyobb parókiáján skizmatikus mozgalom is útjára indult az unió felbontása érdekében.²² A római katolikus hierarchiának való alávetettség és annak következményei olyan kudarcélményt jelentettek a görögkatolikusok egy részének, hogy ennél a karlócai szerb metropolitának való alávetettséget is elviselhetőbbnek tartották. A dorogi skizmatikus mozgalom ugyan hamar elhalt, de világossá vált, hogy a probléma megoldása nem tűr halasztást. Mária Terézia megtette a szükséges lépéseket a Szentszék irányába, Bacsinszky András, a korszak kiemelkedő görögkatolikus egyházi személyisége²³ pedig Bradács János 1768-ban kinevezett vikárius püspök²⁴ és a papság bizalmát élvezve tájékoztatta a császárnőt a kialakult helyzetről. 1769 őszén Bacsinszky vezetésével küldöttség indult Bécsbe, hogy beszámoljon az udvarban arról a megalázó fogadtatásról, amelyben Eszterházy Károly egri püspök már nem először részesítette Bradács János püspököt és kíséretét.²⁵ Az egyházmegye felállításának ügye – hosszas egyezkedések és diplomáciai csörték után – végül 1771-ben oldódott meg, amikor a Szentszék jóváhagyásával Mária Terézia intézkedett a kánoni felállításról.²⁶ Az egyházmegye püspöke Bradács János lett, aki viszont már 1772-ben elhunyt. Ekkor nevezték ki Bacsinszky Andrást, akinek majd négy évtizedes püspöki

¹⁹ Šoltés, 2010, 235.

²⁰ Sugár István: *Az egri püspökök története*, Budapest, 1984, 184.

²¹ Šoltés, 2010, 238.

²² Bővebben: Janka, 2014.

²³ Bacsinszkyhez: Véghseő, 2014.

²⁴ Bradácsához: Udvari, 1994, 187–190.

²⁵ Véghseő, 2013, 52–53.

²⁶ Bővebben: Janka György: A munkácsi egyházmegye felállítása, *Athanasiana*, 4(1997), 57–81. Alexander Baran (coll.): *Monumenta Ucrainae Historica*, XIII, *De processibus canonicis Ecclesiae Catholicae Ucrainorum in Transcarpathia*, Roma, 1973. Vanyó Tihamér Aladár: *A bécsi pápai követtség levéltárának iratai Magyarországról, 1611–1786*, Budapest, 1986, 107–113.

szolgálatát során a görögkatolikusok egyházi és társadalmi integrációja végbement (2. kép).

Bacsinszky András püspöki szolgálata részleteinek bemutatása előtt érdemes felidézni dorogi éveinek egy fontos jellegzetességét, mely a görögkatolikus integráció folyamata szempontjából is jelentőséggel bírt. Hajdúdorogi évei alatt Bacsinszky teljes mértékben alkalmazkodott az őt körülvevő népi-nyelvi viszonyokhoz. Az anyakönyveket egyházi szláv nyelven vezette, a hívekkel, a városi hatóságokkal és a szabolcsi papsággal magyarul, a vármegyei hatóságokkal latinul, az egyházmegyei hatóságokkal rutén nyelven levelezett. Ezt a fajta nyelvi szinkretizmust püspök korában is megőrizte, sőt az akkor születő magyar nyelvű liturgikus fordításokat is támogatta.²⁷ Ez egy alapvető nyitottságra utal, mely a más nyelvek és kultúrák megbecsülésében és értékelésében nyer kifejeződést. Jóllehet ruszin népének hű gyermeke volt, annak kultúráját fejleszteni akarta, mégsem tekintett ellenségesen vagy veszélyforrásként más nyelvekre, hanem azokban felfedezte a közös kincs újabb kifejeződési formáit, illetve elismerte azok kultúrákövetítő szerepét.²⁸

Bacsinszky püspöki kinevezése után²⁹ néhány hónappal Mária Terézia egy igen nagy jelentőségű értekezletre hívta Bécsbe a magyarországi bizánci rítusú katolikus püspököket.³⁰ A különböző egyházmegyékben egymástól eltérő jogszokások és fegyelmi előírások voltak érvényben, amin célszerűnek tűnt változtatni. Mária Teréziának az volt a kívánsága, hogy a görögkatolikus püspökök együtt válasszák ki a kinyomtatandó egyházi könyveket, határozzák meg azok nyelvét, egységesítsék a vitatott liturgikus szövegeket. A bécsi horvát kollégiumban tanácskozó püspököknek dönteniük kellett az ünnepek számának kérdésében is, mivel a királynő ezt – gazdasági és társadalmi megfontolásból – tizenhatban kívánta maximálni. Ebben a kérdésben hosszas viták után a püspökök azt kérték az uralkodótól, hogy az ünnepek csökkentését rendelje el az ortodox felé is. A tárgyalások egyik fontos napirendi pontja a papság életkörülményeinek javítása volt. A főpásztorok a kérdés egyedüli megoldását az egyesült papok számára

(2)

kiadott királyi kiváltságlevelek érvényesítésében látták. Ezek a görögkatolikus papságot egy szintre helyezték a latin szertartású papokkal. A püspökök konkrét javaslatokat fogalmaztak meg a királynőnek: építtessen lelkészlakásokat, mérse ki mindenütt a papság megélhetését biztosító parokiális földeket, rögzítse a papok járandóságának mértékét, melyet a hívek kötelesek biztosítani, adott esetben állami alapokból gondoskodjon a papok megélhetéséről. A vármegyéket és a földesurakat a görögkatolikus iskolarendszer kiépítésére kívánták ösztönözni. A társadalmi megítélés szempontjából fontosnak tartották annak rendeleti úton történő szabályozását is, hogy a hivatalos iratokban

²⁷ Nyírány, 2014.

²⁸ Bővebben: Udvari, 1994, 196–201; Udvari, 1997, 134–160.

²⁹ Baán István: Bacsinszky András munkácsi püspökké való kinevezése, in: Véghseő Tamás (szerk.): *Bacsinszky András munkácsi püspök: A Bacsinszky András munkácsi püspök halálának 200. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, Nyíregyháza, 2014, 61–84.

³⁰ A püspökök bécsi szinódusának forrásai: Lacko, 1975.

a Rómával egyesült keletieket ne görög szertartású egyesülteknek, hanem görög szertartású katolikusoknak, papjaikat pedig ne pópáknak, hanem lelkészeknek vagy parókusoknak nevezzék. A püspökök felemelték szavukat a római katolikus szerzetesek népmissziói ellen is, melyeket a görög-katolikus közösségekben azzal a céllal szerveztek, hogy a bizánci rítusú katolikus híveket megnyerjék a latin szertartás számára. Kérték a királynőt, hogy buzdítsa a latin főpásztorokat a görögkatolikusok megbecsülésére.

Mária Terézia a magyar kancellária véleményének meghallgatása után, 1773. június 28-án a szinódus határozatait jóváhagyta, és utasítást adott az ott felszínre került problémák megoldására.

A Munkácsi Egyházmegye fejlődésének folyamatába illeszkedik az, hogy a királynő 1776. július 12-én héttagú káptalant állított fel.³¹ Kinevezte az első kanonokokat, és gondoskodott a fizetésükről. Mivel a munkácsi püspököknek földbirtokuk nem volt, és mindössze két bizonytalan jövedelmi forrás állt rendelkezésükre: a katedratikum, vagyis az a csekély összeg, amelyet a papok vagy egyházközségek a püspököknek évente befizettek, valamint a papszentelések után járó illeték, Mária Terézia 1776. október 23-án kelt adománylevelével a tapolcai apátságot adományozta a munkácsi püspökségnek. Bacsinszky András – elsőként a magyarországi görögkatolikus püspökök közül – a főrendiház tagja és valóságos belső titkos tanácsos lett.³² A főrendiház tagjaként részt vett az 1790–1791., az 1792. és az 1796. évi országgyűléseken, amelyeken alkalma nyílt az akkor kibontakozó nemzeti mozgalom alapelveivel megismerkedni, hogy azokat aztán ruszin népe felemelése érdekében adaptálja.

A tizenhárom vármegyére kiterjedő munkácsi püspökségnek Bacsinszky korában hétszáz-huszonkilenc parókiája volt, ugyanannyi pappal, akik hatvan esperesség területén működtek.³³ A püspök az egyházmegye kormányzásának megkönnyítésére a már meglévő máramarosi vikariátus mellett felállította a szatmári (1776) és a kassai (1787) külhelynökséget.

(3)

A püspökség székhelye 1778-ig Munkács városában, ezt követően pedig Ungvárott volt, ahol a püspökség megkapta a feloszlatott jezsuita rend épületét.³⁴

A püspöki székhely Ungvárra történt átvitelével a papnevelő intézet ott kapott helyet (3. kép). A képzés négyéves lett. Munkácson, illetve Ungváron kívül a 18. században Nagyszombatban, Egerben, Bécsben, Pesten és Lembergben is tanultak Munkács egyházmegyei klerikusok. Bacsinszky püspök egyik 1805-ös körlevelében leírta, hogy állami finanszírozásban Ungvárott, Nagyszombatban, Egerben, Pesten százhusz Munkács egyházmegyei klerikus tanult. Több körlevelében is szólt a szívügyének tekintett papképzésről. A felvételi legfontosabb előfeltételül a liturgikus, az egyházi szláv nyelv ismeretét, s az egyházi éneklésben való jártasságot jelölte meg. Bacsinszky felhívta a címzetek figyelmét arra: a liturgikus nyelv, az anyanyelvi műveltség, az „orosz szertartás” kárát látja annak, ha az ifjak

³¹ A káptalan statútumait közli: Papp György: *A munkácsi egyházmegye székeskáptalanjának statútumai*, Ungvár, 1942.

³² Forgó András: Batthyány József esztergomi érsek szerepe a görögkatolikus egyháziak országgyűlési részvételében, *Athanasiana*, 36(2013), 69–81.

³³ A Munkácsi Egyházmegye 1792. és 1806. évi adatai: Bendász–Koi, 1994; Udvari, 1990.

³⁴ Az átalakításhoz bővebben: Terdik, 2014a, 76–128; Bacsinszky püspöki reprezentációjához: Puskás, 2014.

a középfokú latin stúdiumok után latin (római katolikus) szemináriumban tanulnak tovább. Elrendelte, hogy a parókusok a fiaikat a felvételi előtt „tanítsák meg atyai nyelvükre, vallásukra és tudományukra, illetve erősítsék meg bennük ezeket”. Bacsinszky azt is kötelezővé tette, hogy a latin iskolákba járó, a papi hivatásra készülő ifjak a vakációban a „ruthén tudományokból” vizsgát tegyenek.³⁵

A püspök nagy hangsúlyt fektetett a kántorképzésre is. A görögkatolikus falvak számára kántortanítókat képeztek a nagykárolyi iskolában, ezenkívül a monostori iskolákban: Krasznibrodon, Bukócon, Munkácson, Máriapócon. A század utolsó harmadából adatok vannak arról is, hogy esperesi kerületek székhelyén folyt kántorképzés, így például Hajdúdorogon ruszin és román nyelven. A görögkatolikus tanítóképzés csak az ungvári képző felállításával oldódott meg 1793-ban, amely intézményben az oktatás a korabeli ruszin irodalmi nyelven folyt.³⁶

A püspök az oktatás legalsó szintjének, a népiskolai hálózatnak a fejlesztését is fontosnak tartotta. A katolikus kisiskolák tananyagát már több mint két évszázaddal korábban, az 1560-as nagyszombati rendelkezések megszabták: a katekizmus szövege, olvasás, írás és éneklés. A körlevelek tükrében lényegében ugyanezeket látjuk a ruszin kisiskoláknál is. A nép- vagy kisiskolák legfontosabb feladatának azonban Bacsinszky a keresztényi tudományok tanítását és a katekizálást tartotta. Körleveleiben a katekizálást mindkét nembeli gyermekek számára hatéves kortól tizennégy éves korig rendelte el. Az óriási könyvhiány miatt a tanításnak ezt a formáját a legtöbb helyen könyv nélkül végezték. A katekizmus hiányán csak Kutka János (aki 1799-ben ruszin ábécéskönyvet is megjelentetett) 1801-ben Budán kiadott munkája enyhített. Kutka katekizmusának megvásárlását Bacsinszky külön körlevélben rendelte el minden egyházközség számára. A kate anyagából házasság előtt a fiataloknak vizsgát kellett tenniük. A kántorokat pedig kötelezte arra, hogy a könyv egész anyagát kívülről tanulják meg, mert „aki mást akar tanítani, az maga is legyen tanult”.³⁷

Az Egyetemi Nyomda igazgatójának kezdeményezésére a Helytartótanács 1806-ban kikérte Bacsinszky véleményét arról, milyen könyvek kiadására tart igényt egyházmegyéje népiskolái számára, s milyen betűkkel történjen a nyomtatás. Bacsinszky mintegy tucatnyi tankönyv megjelentetésére nyújtott be igényt. A jó erkölcsök, a keresztényi tanítások, a szertartástani ismeretek elsajátításához szükséges tankönyvek kiadásán kívül szükségesnek tartotta számtankönyv, a jó állampolgár kötelességeit részletező tankönyv kinyomtatását is. Ez utóbbiakat a bibliai történetekhez hasonlóan népnyelven kívánta közreadni. Szintén az ő kezdeményezései közé sorolandó az 1804-ben, illetve 1805-ben a budai Egyetemi Nyomdában megjelent ötkötetes ruszin nyelvű *Szentírás*, melynek szövegét a későbbi eperjesi püspök Tarkovics Gergely gondozta.³⁸

A Bacsinszky-korszak kezdeményezései és látványos eredményei egy másfél évszázadra elnyúló, időnként teljesen elakadó, majd új erőre kapó integrációs folyamatot zárnak le. A folyamat motorja Mária Terézia korától kezdve egyértelműen a bécsi udvar, melynek egyház- és társadalompolitikájában a görögkatolikusok mint a központi államhatalom helyi szövetségesei különleges szerepet kaptak.

A püspök 1809-ben bekövetkezett halálával a Bacsinszky-korszak már a magyar reformkorban zárul. A magyar nemzeti érzés fellángolása, a „nemzet” szakralizációja, az ebből fakadó igazodáskényszer a magyar és magyarországi görögkatolikusok számára új lehetőségeket és új kihívásokat hozott.

Képjegyzék

1. A máriapócsi kegytemplom főkapuja Olsavszky Mánuel püspök címerével
2. Franz Linder: *Bacsinszky András püspök portréja*, 1792. Ungvár, Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeum
3. Mária Terézia az ungvári szeminárium (vár) alaprajzával. Kőszeghy Elemér ingóság-leltára, Iparművészeti Múzeum, Adattár, CXXXVII. 26. lemez

³⁵ Udvari, 2001, 76. Továbbá: Vasil, 2014.

³⁶ Udvari, 2001, 77.

³⁷ Udvari, 2001, 78–81.

³⁸ Kocsis, 2014. Bacsinszky püspök könyvtáráról: Véghseő, 2016.